

Fra ski til snowboard – utviklingstrekk i ungdommens friluftsliv 1970-2004

Innlegg på Telemarkskonferansen 2006. Friluftsliv – tilrettelegging for den gode naturoplevelsen

Alf Odden, Institutt for Idretts og friluftslivsfag. Høgskolen i Telemark

Innledning

Norsk ungdom har hatt glede av å stå på ski i uminnelige tider. Vi har ikke sikre kilder for at morroløyping på ski har funnet sted før enn på begynnelsen av 1800 tallet (Nansen 1890, Prahll 1919, Loupedalen 1947), men sagalitteratur og andre skriftelige kilder fra middelalderen tyder på at den dyktige og dristige skiløper også hadde status for 1000 år siden.

Det var imidlertid først gjennom modernitetens oppkomst i Norge fra om lag 1850 og etableringen av friluftsliv som en fritidsaktivitet, at de nødvendige forutsetninger var på plass til at skiløpingen kunne utvikle seg til en bred folkelig aktivitet. Godt hjulpet av et bevisst nasjonsbyggingsprosjekt hvor vinter og skiløping var viktige byggesteiner i en nasjonal identitet som skulle skille oss fra andre europeiske land,

Det norske skifriluftslivets fremvekst er en suksess historie av de sjeldne. Å gå på ski for turens egen skyld var et uvanlig fenomen på slutten av 1800 tallet selv om Den Norske Turistforening (DNT) hadde eksistert i 25 år og norske og utenlandske fotturister strømmet til fjellområdene på sommerstid. For eksempel vakte skipionerer som F. Nansen og Huitfeldt stor oppsikt med sine skiturer mellom Bergen og Kristiania i 1885.

Dette skulle imidlertid snart endre seg. Alt i 1907 var trafikken så stor at DNT besluttet å la noen av sine hytter stå åpne om vinteren (Tønsberg 1919, Christoffersen 1968) og i 1919 melder DNT at veksten i vintertrafikken slår alle rekorder (ibid).

Akkurat som tilfellet var med fotturene var borgerskapet de ledende i fjellet, mens arbeiderne i hovedsak la sin skiaktivitet til skogsområdene. At friluftslivet fikk en bredere sosial basis ga seg utslag i en voldsom vekst i skiaktiviteten i utover 1920 og 1930 tallet (Durban-Hansen 1924, Bøhn 1941). Etter hvert ble det så mye folk og slik trengsel i løypene innover Nordmarka, at Backer og Bergsland ser seg nødt til å ta med et kapittel om skikultur og høvisk framferd i skiløypene i Friluftsboka som kom ut i 1941. Gjennom krigen og de påfølgende tiårene finnes det flere tegn på at aktiviteten er i vekst, og ved den første nasjonale registreringen av oppslutningen om skiturene i 1965 måles denne til 57% i den voksne delen av befolkningen.

Før jeg begynner med det som kanskje kan oppfattes som en av de evinnelige klagesangene over ungdommens forfall og elendighet, skal jeg kort gjøre oppmerksom på at jeg står i en tradisjon hvor disse klagene i ettertid kan få et visst komisk skjær.

Av litt nyere dato har Fridtjof Nansen bemerket seg ved å klage over at 1920 tallets ungdom foretrakk selskapeligheter og sport framfor lange ensomme skiturer. Og i arbeidet med dette innlegget kom jeg over noe som tyder på at det heller ikke stod så bra til med norsk ungdom i 1950.

Den 13 januar i 1950 gikk Einar Bergsland, en sentral skikkelse i Skiforeningen og forfatter av en rekke skibøker, ut i Verdens Gang og uttrykte sin misnøye over Osoulungdommens sviktende interesse for skiturer. Alt var bedre for bare 10 år siden, mente Bergsland. Da gikk folk på ski fra byen og opp i Nordmarka, hvor de gikk en lang tur før de stod på ski hjem igjen. Nå tok folk derimot trikken opp til Nordmarka hvor de subbet rundt noen timer før de tok trikken ned igjen. På bakgrunn av dette spår Bergsland Norges undergang som skinsjon og legger skylda for elendigheten på foreldrene. I stedet for å lære ungdommen til å slite på ski, utstyrer forfengelige foreldre sine barn med rattkjelke og slalomski. Resultatet er at ungdommen blir ”dovne” og ute av stand til å hevde seg i vår nasjonalsport.

Ungdommens skiaktivitet i 1970

I 1970 gikk det store flertallet av norsk ungdom, eller nærmere bestemt 82%, på skitur minst en gang i løpet av året. Dette gjorde skiturer til en av de største av ungdommens fritidsaktiviteter, og viste at oppslutningen om aktiviteten hadde vokst ytterligere gjennom 1960 tallet.

Skiturene omfattet nå ungdom fra alle samfunnets lag og det hadde foregått en betydelig sosial utjevning siden 1940 og 1950 tallet. På tross av dette var det i 1970 likevel rom for visse sosiale og geografiske forskjeller i deltakelsen.

For eksempel lå oppslutningen blant ungdom i de store byene på 89% mod 82% i bygdene. Oppslutningen blant unge med høyere utdanning lå på 88% mot 81% blant de med grunnskole. Og oppslutningen blant unge menn var på 91% mot 73% blant unge kvinner

Skiturer var imidlertid ikke den eneste skiaktiviteten som ble registrert i 1970. Å kjøre slalåm og utfor i alpinanlegg begynte nå å få en viss utbredelse blant ungdom med en oppslutning på 13%. I 1970 var det rundt 30 år siden de første alpinanleggene ble bygd og antallet anlegg hadde nå vokst til om lag 100.

Imidlertid var det slik at de som var å finne i alpinanleggene nesten uten unntak også var skiløpere slik at den totale skiaktiviteten lå rundt 82-83%.

Ungdommens skiaktivitet på 1990 tallet

Når vi kommer fram til midten av 1990 tallet er det mye som har endret seg.

I 1997 var oppslutningen om skiturer blant 16-24 åringene redusert til 49%, en nedgang på hele 33 prosentpoeng.

For bruken av alpinanlegg finner vi stikk motsatt trend. Her har den totale oppslutningen vokst til 56% som er en økning på hele 43 prosentpoeng, og de 450 heisene vi nå har i Norge syder av aktivitet.

Det er ikke bare antallet utøvere som har endret seg også selve aktiviteten er knapt til å kjenne igjen. De som kjører alpint er fortsatt på plass, men de må dele anleggene med to andre og like store grupper. Den ene av disse er telemarkkjørerne som brått dukket opp på midten av 1980 tallet etter at telemarksteknikken hadde vært en tur i USA og kommet tilbake som en trendaktivitet. Den andre er snowboarderne. I enda større grad enn kjøring på alpinski og telemarkski er snowboardet en rendyrket ungdomsaktivitet. Den skiller seg også ut ved å ha sin opprinnelse i skate aktiviteter og således er et uttrykk for en internasjonal ungdomskultur uten bakgrunn i en nasjonal eller lokal skikultur.

Selv om bruken av alpinanleggene har vokst mer enn oppslutningen om skiturene har gått ned, så synker den totale andelen av norsk ungdom som har ski på beina i løpet av en vinter. I 1970 var det 83% som brukte ski og alle disse var innom skiturene. I 1996 var det til sammen 74% av norsk ungdom som brukte ski. Så mange som 20% av all norsk ungdom eller 31% av de som brukte ski totalt sett, brukte ski kun i alpinanlegg dette året.

Fra midten av 1990 tallet får vi også tallmateriale på aktivitetsnivået blant de litt yngre ungdommene. I SSB,s levekårsundersøkelser inkluderes dette året også barn og unge i alderen 6-15 år. Og i 1992 intervjues et stort antall 13-19 åringer gjennom Ung i Norge undersøkelsen.

Oppslutningen og skiturer er klart større blant de yngre aldersgruppene. Deltakelsen blant barn i alderen 6-10 år ligger på 79%, mens den er på 83% blant de fra 11-15 år. For hele aldersgruppen 6-15 år ligger oppslutningen på 81%.

I UIN undersøkelsen er spørsmålsstillingen noe annerledes, men i alt 67% av norske tenåringer oppgav at de hadde gått skiturer i skog og mark i løpet av 1992.

Ungdommens skiaktivitet i dag

Når vi kommer fram til 2004 har oppslutningen om skiturer avtatt ytterligere slik at kun 44% av 16-24 åringene gikk på ski dette året. Dette utgjør dermed en nedgang på 5 prosentpoeng fra 1997 og 38 prosentpoeng fra 1970.

I 2004 er det også sosiale forskjeller i oppslutningen om skiturene, men skillene går andre steder enn i 1970. Deltakelsen har gått ned for absolutt alle grupper, men nedgangen har variert mye i styrke

Vi kan ta det minst spennende først. Når det gjelder forskjellene mellom by og land har lite endret seg. Ungdom i byene er fortsatt litt mer aktive enn ungdommen på landsbygda med 49% mot 42%.

Når det gjelder forskjellen mellom gutter og jenter har det derimot skjedd mye. Nå er det faktisk en tendens til at jentene er mest aktive skiløpere med 45% mot 44%.

Også i forhold til utdanning har ting endret seg, men her har forskjellene blitt større. I 1970 var oppslutningen blant de med høyere utdanning 6 prosentpoeng høyere enn blant de som ikke hadde. I 2004 var forskjellen hele 26 prosentpoeng fra 65% for de med høyere utdanning og 39% for de uten.

Bruken av alpinanleggene hadde også gått noe ned fra 1997 og oppslutningen ligger nå på 50%. Dette innebærer en nedgang på 6 prosentpoeng fra 1997, men like fullt en vekst på 37 prosentpoeng i forhold til 1970.

Siden 1997 har skifamilien fått et nytt medlem. Dette dreier seg om frikjøring enten det dreier seg om ski eller snowboard. I 2004 ligger oppslutningen om frikjøring i forbindelse med alpinanleggene på 25%, men oppslutningen om frikjøring i fjellet ligger på 13%.

Ettersom både oppslutningen om skiturer og bruk av alpinanlegg hadde gått noe ned mellom 1997 og 2005 var det ikke overraskende at den totale andelen av ungdommene som brukte ski i 2004 var sunket til 62%. Heller ikke når vi regner med den nye frikjøringsaktiviteten endres disse tallene.

I 2004 var det 15% av all norsk ungdom eller 31% av de som brukte ski totalt sett, som kun brukte skiene i alpinanlegg. Av disse er naturlig nok snowboarderne i flertall. For mens 5% av de med telemarkski og 33% av de med alpinsk ikke gikk på skiturer, var det tilsvarende tallet blant snowboarderne hele 40%.

Det økende mangfoldet i skiaktivitetene har med andre ord gått på bekostning av skiturene. I denne sammenhengen er det alpinanleggene og da særlig snowboardet som er den stygge ulven. Frikjøring og skiseiling kan imidlertid langt på vei frikjennes som årsaken til at stadig færre norske ungdommer går på ski.

Årsaker til reduksjonen i skituraktiviteten

Når oppslutningen om en sentral friluftslivsaktivitet som skiturer reduseres med 38 prosentpoeng de siste 34 årene blir man nysgjerrig på hva dette skyldes.

Effekten av konkurransen fra alpinanleggene kan tallfestes til om lag 15 prosentpoeng, ettersom de som kun bruker ski i alpinanleggene trolig ville ha gått på ski dersom alpinanleggene ikke hadde eksistert.

Ut fra et liknende regnestykke kan effekten av konkurransen fra snøscooter settes til 5 prosentpoeng. Det må imidlertid legges til at denne effekten er langt større i Nord Norge og i spredt bygde strøk generelt.

Frikjøringen er i liten grad en konkurrent til skiturene. Effektene av at enkelte snowboardere går på truger og ikke på ski kan settes til 1 prosentpoeng.

I 1970 var det 151 dager med skiføre i de lågereliggende skogsområdene på Østlandet, mens det tilsvarende tallet for 2004 var 90 dager. Effekten av denne forskjellen kan beregnes til 5 prosentpoeng.

Det er også sannsynlig at de mange dårlige vintrene etter 1989 har hatt en langtidseffekt på deltakelsen, men dette forklarer ikke at oppslutningen falt med 15 prosentpoeng mellom 1970 og 1987 da snøforholdene var stabilt gode.

Dersom vi forutsetter at disse effektene fungerer uavhengig av hverandre kommer vi opp i en samlet sum på 26 prosentpoeng. Dette innebærer at 12 prosentpoeng skyldes andre årsaker.

Mulighetene til å utøve skiturer har trolig blitt noe vanskeligere siden 1970 tallet på grunn av flere milde vintre. Dette gjelder da først og fremst skiturene i nærområdet. Skiturene i fjellet har trolig blitt lettere tilgjengelige på grunn av bedret infrastruktur (flere veier, hytter og løyper) og generelt økt velstand (flere har bil).

Samtidig har skiturene fått økt konkurranse om norske ungdommers tid. Vi har blant annet sett at særlig alpinanleggene stikker av med en del potensielle skiløpere.

Vi har imidlertid også sett at mange også legger alle typer ski på hylla. Alt tyder derfor på at skiturene også taper i konkurransen med andre typer fritidsaktiviteter som ikke har noe med friluftsliv å gjøre. Det eksisterer ikke noe tallmateriale som gjør det mulig å beregne effekten av denne konkurransen, men det er ikke vanskelig å tenke seg at både hallidretter, TV og dataspill er fristende alternativer for mange ungdommer.

Det er trolig i dette lyset at vi også må forstå de økende sosiale forskjellene i skituraktiviteten. I 1970 var oppslutningen tilnærmet lik uavhengig av lengde på utdanningen, mens det i 2004 var klart større oppslutning blant de med høyere utdanning.

Vanskeligere tilgjengelighet til skituren og økt tilgjengelighet til konkurrerende alternativer medfører at foreldrene må legges flere ressurser i opplæringen av barn og unge dersom deltakelsen i skiturene skal opprettholdes. Barn og unge må kanskje kjøres for å komme til snø, de må tvinges bort fra TV og dataskjermen. Det må investeres i mange ulike typer skiutstyr.

Med andre ord kreves det både en viss tilgang til økonomiske ressurser, bra med tid og en bevisst holdning om at skiturer er en verdifull fritidsaktivitet.

Det er imidlertid mye som tyder på at det ikke skjer. Dagens foreldre sitter fast i tidsklemma, enkelte har begrenset med økonomiske ressurser og langt fra alle har sterk nok vilje og overskudd å rive barn og unge løs fra innendørs aktiviteter. Det økende antallet enslige forsørgere gjør heller ikke situasjonen bedre.

Dermed ser vi at foreldre fra alle sosiale lag sliter med å gi barn og unge en sterk nok tilknytning til skiturene til at de fortsetter med aktiviteten når de når litt opp i ungdomsårene. Frafallet er imidlertid begrenset blant de som har høyere utdanning. Her er de økonomiske ressursene et mindre problem og alt tyder på at bevisstheten om skiturens verdi står sterkest i denne sosiale gruppen.

Blant de uten høyere utdanning svikter rekrutteringen til skiturene formidabelt. Noe kan skyldes at økonomien setter grenser for hvor mange skiaktiviteter barna kan delta i, men like viktig er trolig at skituren ikke verdsettes like høgt som den gjør blant de med høyere utdanning. Dermed blir også motivasjonen for å prioritere skiturer like høg.

Skiturer har helt fra starten av vært den utdannede middelklassens aktivitet. Dette gjelder egentlig alle former for friluftsliv, men bortsett fra fjellsporten er skiturene den aktiviteten med sterkest sosiale skiller tradisjonelt sett. Etter hvert kom de bredere lag av befolkningen med til vi tidlig på 1970 tallet nesten hadde oppnådd en utjevning.

Når stadig flere alternative fritidssysler dukker opp er det gruppene med svakest tilknytning som først faller fra.

Dersom det ikke skjer noe drastisk i form av en ny periode med snørike vintre er jeg redd for av vi bare har sett begynnelsen på nedturen for den norske skituren.

Når dagens unge selv blir foreldre vil det være færre som har den nødvendige tilknytning til aktiviteten til effektiv videreføre den til sine barn. Denne effekten vil trolig bli forsterket av at konkurransen fra andre fritidsaktiviteter trolig også vil øke. Alt tyder også på at skiturene i stadig sterkere grad blir en aktivitet for den ressurssterke delen av befolkningen.

Så i tida framover skal vi ikke først og fremst være redd for at grupper med ressurssterk ungdom driver med frikjøring, skiseiling eller andre nye former for skiaktivitet. Disse ungdommene går også på skiturer og har en solid bakgrunn fra det tradisjonelle friluftslivet. Når disse får egne barn vil skiturer være en del av barneoppdragelsen, men trolig til en viss grad i en kombinasjon med de nye aktivitetene.

Det vi skal bekymre oss for er at stadige flere vanlige barn og unge får en oppvekst hvor lek på ski med jevnaldrene og skiturer med voksen utgjør en mindre og mindre del.

Noen kompenserer til en viss grad gjennom aktiviteter i alpinanleggene, men det er ennå flere som legger skiene fullstendig på hylla.

Noen av disse som tilbringer ungdomstida uten ski vil trolig likevel ønske at deres barn skal gå på ski. Forestillingen om at skiene er en sentral del av det å være norsk er en svært seiglivet kulturell norm. Spørsmålet er bare om dette er mulig å få til når dine egne forutsetninger er sviktende.

Hva som kan gjøres for å motvirke denne utviklingen er både et økonomiske og et politisk spørsmål. Løsningen er en massiv satsing på stimulerings tiltak mot barnefamilier, barn og ungdom. Selvhjelpskurs for barnefamilier og organiserte ski aktiviteter for barn og unge helt ute på skolekrets nivå er tiltak som må til dersom det skal oppnås effekt.

Dette vil imidlertid koste mye penger, kanskje så mye som halvparten av det idretten får i årlige statlige overføringer. Dette kan likevel synes utopisk for selv om friluftslivets verdi prises høyt i stortingsmeldinger og offentlige målsettinger, så finnes det ingen tradisjon på å bruke offentlige midler på friluftsliv.